A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ELHÚNYT TAGJAI FÖLÖTT TARTOTT
EMLÉKBESZÉDEK.
SZERKESZTI A FŐTITKÁR.

XIV. KÖTET. — 8. SZÁM.

BRUSA EMIL

KÜLSŐ TAG EMLÉKEZETE

BALOGH JENŐ
L. TAGTÓL

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia 1909. évi okt. 25-én tartott összes ülésén.)

ARCZKÉPPEL

Ára 60 fillér.

BUDAPEST.
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.
1909.

EMLÉKBESZÉDEK

A M. T. AKADÉMIA ELHUNYT TAGJAIRÓL.

I. kötet.	I.	Korponay János l. t.-ról. *Kápolnai Pauer István* l. tagtól	— kor.	20 fill.
	II.	Suhayda János lev. tagról. Dr. *Konek Sándor* r. tagtól...	— »	20 »
	III.	Morócz István lev. tagról. *Galgóczy Károly* lev. tagtól ...	— »	20 »
	IV.	Révész Imre l. tagról. *Ballagi Mór* r. tagtól...	— »	40 »
	V.	Broca Pál külső tagról. *Lenhossék József* r. tagtól	— »	60 »
	VI.	Asbóth Lajos lev. tagról. *Kápolnai Pauer István* lev. tagtól	— »	20 »
	VII.	Ami Boué külső tagról. Dr. *Szabó József* r. tagtól	— »	20 »
	VIII.	Fabritius Károly lev. tagról. *Kozma Ferencz* lev. tagtól ...	— »	80 »
	IX.	Jerney János emlékezete. *Gyárfás István* lev. tagtól	— »	40 »
	X.	Mihályi Károly lev. tagról. *Domanovszky Endre* lev. tagtól	— »	20 »
II. kötet.	I.	Molnár Aladár levelező tagról. *Tanárky Gedeon* l. tagtól	— »	40 »
	II.	Árkosi Benkő Dániel lev. tagról. *Galgóczy Károly* lev. tagtól	— »	20 »
	III.	Mailáth Gy. emlékezete. Gr. *Széchen Antal* t. tagtól	— »	20 »
	IV.	Charles Róbert Darwin k. tagról. *Margó Tivadar* r. tagtól	— »	80 »
	V.	Wöhler Frigyes k. tagról. *Nendtvich Károly* l. tagtól	— »	20 »
	VI.	Érkövy Adolf l. tagról. *Galgóczy Károly* l. tagtól	— »	20 »
	VII.	Zsivora György l. tagról. *Tóth Lőrincz* rendes tagtól... ...	— »	40 »
	VIII.	Fenzl Ede k. tagról. Dr. *Haynald Lajos* igazg. és t. tagtól	— »	60 »
	IX.	Sainte-Claire Deville Henrik k. t.-ról. *Than Károly* r.tagtól	— »	60 »
	X.	Mignet Ferencz k. tagról. *Trefort Ágoston* igazg. tagtól ...	— »	20 »
III. kötet.	I.	Tarczy Lajos rendes tagról. *Török József* r. tagtól	— »	20 »
	II.	Thiers Lajos Adolf k. tagról. *Trefort Ágoston* t. tagtól	— »	20 »
	III.	Lönnrot I. k. tagról. *Hunfalvy Pál* r. tagtól...	— »	40 »
	IV.	Baintner János l. tagról. *Apáthy István* r. tagtól...	— »	20 »
	V.	Guizot Ferencz k. tagról. *Trefort Ágoston* t. tagtól...	— »	20 »
	VI.	Horváth Cyrill tiszt. tagról. Dr. *Pauer Imre* tiszt. tagtól	— »	20 »
	VII.	Davis József Bernát k. tagról. *Lenhossek József* rendes tagtól	— »	40 »
	VIII.	Vandrák A. lev. tagról. *Vécsey Tamás* lev. tagtól...	— »	40 »
	IX.	Konek Sándor r. tagról. *Kautz Gyula* r. tagtól...	— »	20 »
	X.	Kruesz Krizosztom t. tagról. *Hollósy Jusztinián* lev. tagtól	— »	40 »
IV. kötet.	I.	Zsoldos Ign. r. tagról. *Tóth Lőrincz* r. tagtól	— »	60 »
	II.	Benfey Tivadar k. tagról. *Budenz József* r. tagtól	— »	20 »
	III.	Frankenburg Adolf l. tagról. *Vadnai Károly* l. tagtól... ...	— »	40 »
	IV.	Tárkányi Béla József t. tagról. *Szvorényi József* t. tagtól	— »	60 »
	V.	Dr. Henle Jakab k. tagról. Dr. *Mihalkovics Géza* r. tagtól	— »	20 »
	VI.	Pompéry János l. tagról. *Joannovics György* t. tagtól	— »	20 »
	VII.	Gyárfás István l. tagról. *Szilágyi Sándor* r. tagtól	— »	20 »
	VIII.	Kovács Pál lev. tagról. *Vadnai Károly* r. tagtól	— »	20 »
	IX.	Ladányi Gedeon l. tagról. *Szabó Károly* r. tagtól...	— »	20 »
	X.	Korizmics László t. tagról. *Galgóczy Károly* lev. tagtól ...	— »	20 »
V. kötet.	I.	Fábián Gábor rendes tagról. *Zichy Antal* t. tagtól	— »	20 »
	II.	Tanárky Gedeon lev. tagról. *Tóth Lőrincz* r. tagtól...	— »	80 »
	III.	Dr. Zlamál Vilmos lev. tagról. *Galgóczy Károly* lev. tagtól	— »	20 »
	IV.	Fleischer Leberecht Henrik k. t.-ról. *Goldziher Ign.* l. tagtól	— »	60 »
	V.	Hornyik János lev. tagról. *Szilágyi Sándor* r. tagtól	— »	40 »

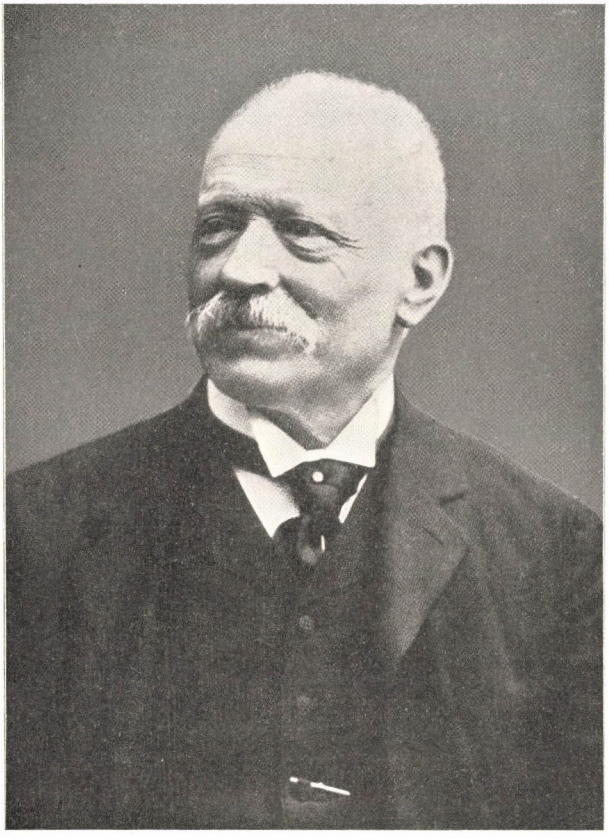

E. Bruce

BRUSA EMIL KÜLSŐ TAG EMLÉKEZETE.[1])

BALOGH JENŐ l. tagtól.

(Olvastatott a M. T. Akadémia 1909. okt. 25-én tartott összes ülésén.)

1908 december 14-én Rómában, Olaszország szenátusának a bűnügyi statisztika reformja tárgyában kiküldött bizottsága ülést tartott.

A vita folyamán éppen *Brusa* Emil szenátor, a torinói egyetemen a büntetőjog és nemzetközi jog ny. r. tanára, Akadémiánk külső tagja, szólalt fel az elhagyott és züllés veszélyének kitett gyermekek és fiatalkorúak pártfogásba vétele érdekében.

Beszéde közben a szónok hirtelen székére hanyatlott és néhány másodpercz mulva, mely alatt öntudatát nem nyerte többé vissza, megszűnt élni. —

Nem tagadom, hogy a fájdalom őszinte érzéséhez, melylyel érdemes, rokonszenves tagtársunknak halála hírét vettem, valami csúf irigység is járult.

Brusa Emil komoly és szakadatlan munkában eltöltött 65 év után, ugyanazzal a munkabírással és munkakedvvel dolgozhatott életének utolsó lehelletéig, a melylyel mindenkor az igazságért és eszményeiért küzdött.

Soha nem érezte munkaerejének hanyatlását. Nem ismerte a csüggedést vagy az elkedvetlenedést sem. Mások sem tapasz-

---

[1]) **Irodalom:** *Brusa* Emilnek a szövegben idézett munkáin felül *Rivista Penale* LXIX. (1909 jan.) 124. és köv. l.; Carlo *Righini di Sant' Albino* E. Brusa Estratto dall' Annuario della R. Università di Torino (Anno 1908—09.) L. *v. Bar* Gerichtssaal LXXIV. 227—229.; *Desjardins* Bulletin de la Société générale des Prisons. XIII. (1889.) 305—316.

talhatták rajta a szellemi munkásnál is olyan leverő hanyatlásnak külső jeleit.

Jól emlékszem, hogy a mikor az 1905-ben a Budapesten tartott VII. Nemzetközi börtönügyi kongresszuson *Brusa* egész délelőtt a IV. szakosztály ülésén elnökölt, már délután 3 órától fogva, a kongresszus nagygyűlésén, mintha nem is érezné a fojtó nyári meleget, olaszos tűzzel és fiatalos hévvel mondta el rögtönzött szónoklatait Akadémiánk dísztermében, este pedig a fehér asztalnál jó kedélylyel és csillogó szemekkel, folyékony franczia nyelven beszélte el a 20—30 év előtt tartott kongresszusoknak, a melyek mindegyikében jelentékeny szerepet játszott, kellemes emlékeit és tudományos tanulságait.

És nemcsak a nemzetközi összejöveteleken volt ily fáradhatatlan!

Egymás után írta kisebb-nagyobb munkáit életének utolsó évtizedében is.

Vezető szerepet vitt Olaszország törvényelőkészítő munkálataiban, élénk részt vett a torinói Akadémia és Olaszország szenátusának munkájában. Hallgatói és kartársai pedig közlik, hogy fiatalos frissességgel és lankadatlan lelkesedéssel tartotta előadásait, sőt ha a tárgy kiválóbban érdekelte, fejtegetéseit, az óra végeztével, az egyetem folyósóján s néha még az őt lakásáig kísérő hallgatók közt az utczán is folytatta.

Nem ismert komolyabb betegséget s nem érezte, mik az előrehaladott kor bajai és terhei.

Ilyen fáradhatatlan élet s ennyi munka után, akkor, a midőn eszményeiért küzdött, úgy halt el, mint a katona a csatamezőn, kötelességteljesítés közben és dolgozva utolsó lehelletéig.

Valóban, ha a tudomány munkása önmaga választhatna, önmaga kérhetné, hogy megállapíthassa életének alakulását, vajjon kívánhatna-e szebb, munkásabb életet és írigylendőbb véget!?

I.

Brusa életrajzának vázlata.

Brusa 1843 szept. 9-én született Como tartománynak Ternate városában.

Jogi tanulmányait Paviában, később Pisában végezte. Az utóbbi egyetemen hallgatója volt az olasz lénytani iskola nagy mesterének, Francesco *Carrará*nak, a kinek *A büntetőjogtudomány programmja* [1]) cz. nyolczkötetes főműve és nagyszámú külön összegyűjtött értekezései a »klasszikus iskola« irodalmának legkiválóbb termékeihez tartoznak.

A kiváló tehetségű és ékesszólású tanítvány *Carrara* figyelmét csakhamar magára is vonta. Ennek köszönhető, hogy az ügyvédi oklevél megszerzése után *Brusa* csak rövid időre folytatott ügyvédi gyakorlatot s már 1871-ben olasz jogtanár lett, midőn pedig 1877-ben az amsterdami egyetem felkérte *Carrarát*, hogy jelölje meg az olasz büntetőjogászok egyikét, a ki ez iskola tanait Németalföldön előadja, ő Brusát nevezte meg.

Brusa Emil harminczhét esztendőn keresztül állandóan a tanszéken működött, és pedig 1871—1877-ig a modenai egyetemen, 1877—1879-ig Amsterdamban és 1879-től 29 éven át egész haláláig Torinóban volt az egyetem jogi karának professora.

II.

Munkásságának főirányai.

Brusa munkásságának legjelentékenyebb része a büntetőjog és büntető perjog tanítása és irodalmi művelése. Minthogy Akadémiánk ezen munkásságáért választotta őt külső tagjai sorába és magam is e tudományszakokat művelem, nem szorul igazolásra, hogy emlékbeszédem főleg és részletesebben ezen munkásságának méltatásával foglalkozik.

---

[1]) E munkának általános részét két kötetben a Tud. Akadémia megbízásából Beksics Gusztáv magyarra is lefordította. (Bpest, 1878.)

Brusa Emilnek nagy munkabírása és fáradhatatlan szorgalma azonban lehetővé tették, hogy főtárgyainak művelésén felül még más irányokban is széleskörű és alapos tevékenységet fejtsen ki.

Kezdő tanár korában, különösen a modenai egyetemen, a *nemzetközi jogot* adta elő.

Idevágó dolgozatai: Commenti alle opere di Lodovico *Casanova* sul diritto internazionale, bő jegyzetekkel (1875—1876.); *Reato commesso all' estero* (1882—1886.); *Delitto politico* in rapporto con la estradizione, a mely egyúttal a büntetőjog körébe is vág, mert a politikai bűncselekmények fogalmát vizsgálja.

Brusa mindvégig tevékeny részt vett az *Institut de Droit International* munkálataiban és ülésein. 1896-ban az »Institut« elnöke is volt.

Sokat és behatóan foglalkozott *az államjoggal* és hazájának közjogát a *Marquardsen*-féle Handbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart című gyűjteményben (IV. k. első fele 7—9 rész, 525 oldal, 1892.) terjedelmes kötetben német nyelven fel is dolgozta.

Mint az olasz kormány hivatalos kiküldötte három évtizeden át tevékeny és kiváló részt vett *a nemzetközi börtönügyi kongressusok* munkájában, a melyek a büntető törvényhozás, büntetésvégrehajtás, megelőző intézkedések és a fiatalkorúak ügyeinek reformja tekintetében a haladásnak új utjait jelölték meg Európa és Amerika nemzetei számára. (Ezt alább a IX. részben tárgyalom.)

Azon felül, hogy kiváló temperamentumú és nagyhatású szónok s egyúttal a régi olasz írókra emlékeztető, ragyogó irályú jogtudós volt, nagy nyelvismeretekkel is rendelkezett. Francziául épp oly könnyedén, tűzzel és ékesszólóan beszélt, mint anyanyelvén. Jól értett és állandóan olvasott is német, holland és spanyol nyelven.

Nagy nyelvismeretei lehetővé tették, hogy az összehasonlító jogtudományt is művelje és behatóan foglalkozzék más culturnemzetek jogrendszereinek tanulmányozásával, valamint külföldi törvényjavaslatok ismertetésével és bírálatával.[1])

---

[1]) *Codice penale olandese* cz. alatt a *Rivista penale* XIV—XVI. kötetében és a *Liszt*-féle »*Zeitschrift für die gesammte Strafrechtswissenschaft*«

Igen tevékeny részt vett hazájának *törvényelőkészítő munkálataiban*, különösen az 1889. évi olasz Btk., valamint az új olasz bűnvádi perrendtartási javaslat szerkesztésében; továbbá az olasz közoktatásügyi tanács és Olaszország szenátusának munkásságában.

III.

Irodalomtörténeti előzmények.

Annak a tételes büntetőjognak alapjai, a melyet *Brusa*, mint tanár, közel négy évtizeden keresztül fejtegetett, a XVIII. század reformmozgalmain nyugszanak és a XIX. század közepéig terjedő jogfejlődésnek köszönhetők.

Az emberiség haladásának minden barátja csak hálával említheti fel azt a korszakos átalakulást, mely a büntető törvénykezés történetében a XVIII. század második felében végbement. Szükség volt erre a gyökeres változásra szemben a boszorkányperek képtelenségeivel és azzal a büntetési rendszerrel, a melynek alapján egy bíró (pl. a szászországi *Carpzov)* egymaga 20.000 halálos ítéletet mondhatott ki. Szükséges és üdvös hatású volt a felvilágosodás, a mélyebb belátás, az emberszerető irány túlsúlyrajutása, az alkotmányjogi szempontoknak és az egyéni szabadság fokozottabb biztosításának előtérbe nyomulása, valamint a törvény előtti egyenlőség nagy elvének érvényre emelése.

Mindezek a reformok sok ezer embernek, köztük több száz inkább szerencsétlen, semmint bűnös, elhagyott fiatalkorúnak életét mentették meg a nemzet productiv munkája számára. Ezenfelül a rendszeres és okszerű büntetésvégrehajtás kedvezőbbekké tette az állam közbiztonsági viszonyait is.

A mult század végének tételes joga, mely ezeknek az elveknek *végső* fejleményeit levonta, egyúttal e reformoknak fogyatkozásait is felismerhetőkké teszi.

A XVIII. századbeli reformoknak végzetes hátrányuk volt, hogy kezdeményezőiket túlságos idealismus és bizonyos naiv

---

I. k. 309—339. lapjain beható birálatokat írt az 1881. évi jeles németalföldi büntetőtörvénykönyvről.

optimismus vezette. Az általuk megállapított tételeknek pedig egyik szerencsétlensége volt a nagy *általánosítás.*

Sem a törvényhozás, sem az igazságszolgáltatás nem voltak elegendő tekintettel a bűntetteseknek és az elítélteknek különböző egyéniségére, eltérő lelki és testi sajátságaikra, nem vették figyelembe az emberek lelkében rejlő ellentéteknek határtalan távolságait s azt, hogy egyesek saját romlottságuk vagy az őket környező társadalmi életviszonyok hatása alatt, részben pedig a velük született átöröklött lelki fogyatkozásaik folytán is milyen mélyre sülyedhetnek.

IV.

Ellentétek az olasz »klasszikus iskola« jogtudósai és a positivisták közt.

Éppen azokban az években, a melyekben *Brusa* tanári működését megkezdette, különösen midőn az amsterdami egyetemről hazájába visszatért, először a torinói egyetemen, ez egyetem törvényszéki *orvostani professzora, a napokban elhúnyt Cesare Lombroso,* majd más olasz írók, köztük a nagytehetségű *Enrico Ferri, Garofalo* stb. kifejtették azokat a radikális, új tételeket,[1]) a melyek a hatályban levő büntetőjognak alapjait támadták meg s a régibb olasz jogtudósoknak évtizedek hosszú sora óta, fényes tehetségek vállvetett munkájával kidolgozott rendszerét teljesen megdönteni törekedtek.

Lombroso 1876-ban, könyvének első kiadásában felállítja ama, művének későbbi átdolgozott, illetőleg módosított kiadásaiban részben változtatott, de lényegileg fentartott tételét, hogy

---

[1]) Az új tanoknak alapvető munkái: *Lombroso* L'uomo deliquente (Torino 1. kiad. 1876., 3-ik 1885.); *Ferri* I nuovi orizzonti del diritto e della procedura penale (Bologna 1882., 2. kiad. 1885.); *Garofalo* Criminologia (Torino 1885.); legtekintélyesebb folyóirataik: »Archivio di psichiatria, scienze penali ed antropologia criminale; La scuola positiva (direttore Enrico *Ferri* 19. évf.)

Tanaik lényegét vázoltam »Fiatalkorúak és büntetőjog« cz. monografiám (Bpest 1909.) 57. és köv. 66—84. l.

az emberi nemnek van egy külön faja, mely arra született, hogy büntetendő cselekményeket kövessen el. A bűntettes ember az »uomo delinquente« felismerhetőleg kiválik a többi emberek közül.

Lombroso művében ismertette azokat a különféle, részben testi, különösen boncztani, részben lelki (psychologiai) és elmekórtani jeleket (stigmákat) és adatokat, melyek alapján ő, mint a bűnügyi anthropologia művelője és mint orvos meg tudja állapítani egyesekről, hogy a született bűntettes csoporthoz tartoznak-e.

Ezek alapján a bírónak, illetve a büntetés végrehajtására rendelt hivatalnoknak helyét az anthropologus, a bűnügyi embertan művelője és az orvos foglalná el, lemérné kinek-kinek koponyáját és a kinél nagyobb számban rendellenességek fordulnának elő (előrehajló állcsont, összenőtt szemöldökívek, kiálló pofacsont stb.), azt született bűntettesnek nyilvánítaná.

Ferri azt hirdette, hogy »a büntető törvénykezésnek új láthatárai« nyiltak meg.

1. Ha napjainkban, három évtized letűntével, párhuzamba állítjuk egyrészt a régi olasz jogtudósok műveit, másrészt az ezeket támadó positivisták főmunkáit, azonnal szemünkbe tűnik, hogy *valóban minden tekintetben* megvan a teljes, legélesebb tudományos *ellentét* e két iskola világfelfogása, feladata, kiválasztott tárgyai, kutatási módszere és tárgyalási módja, segédtudományai, kiindulási pontjai, sarktételei és eredményei között.

A *klasszikus iskola* tagjai *csupán jogtudományt* óhajtottak művelni. Nagy alapossággal, sőt némelykor túlrészletezéssel foglalkoztak a bűncselekménynek, mint jogi lénynek, alaptanával és egyes jogi fogalmakkal.

Az úttörő nagy írók: *Romagnosi* és *Carmignani* munkáitól kezdve ez iskola tagjai mintegy hat évtizeden keresztül hatalmas könyvtárakat írtak a jogi dogmatika legvitatottabb problémáiról, a büntetésnek inkább jogalapjával, semmint hatásával és eredményeivel foglalkoztak. Szándékosan nem tanulmányozták a bűntetteseket, életviszonyaikat, sem a bűncselekmények okait és tényezőit. Még a büntetés végrehajtásának gyakorlati eredményeire sem fordítottak különösebb figyelmet.

Ezzel szemben a *positivisták* — nem jogtudósok, hanem a

természettudományok és a sociologia munkásai — a legszélesebb értelemben vett »*büntető tudományoknak* új ágait, a bűnügyi *természet*tudományokat és a bűnügyi *társadalom*tudományt« alapították meg és dolgozták ki.

Az új irányok munkásai a materialista világfelfogásból indultak ki és a természettudományok, valamint a társadalomtudományok kutatási módszerét alkalmazták a bűntettesek és a kriminalitás megfigyelésére is. Megfigyeltek és lemértek, vagy legalább lemérni megkísérlettek, mindent, a mi egyáltalában megfigyelhető, kezdve a bűntettesek koponyáján, agyvelején, testük összes méreteit. Vizsgálták a bűntettesek boncztani, élettani, lélektani és elmekórtani ismérveit.

Különös súlyt helyeztek a rajtuk található külső testi és lélektani rendellenességekre. Minden részletében fel akarták ismerni, hogy mik a bűntetteseknek egyéni sajátságai, életmódjuk, szokásaik, hajlamaik. Nem kerülte el figyelmüket különleges, eltorzított nyelvezetük, írásuk tanulmányozása sem. Sőt trágár kifejezéseiket és pervers hajlamaikat is visszataszító részletességgel kutatták és ismertették.

Ezenfelül a positivisták megtámadták még a büntetendő cselekmény és az erkölcsi felelősség fogalmait is, átalakították volna a büntetés jellegét, illetőleg megváltoztatták annak feladatait és arra törekedtek, hogy lehető tökéletesen megismerjék a bűntetteseket, valamint a kriminalitást előidéző élettani, társadalmi, psychikai és égövi tényezőket is.

A positiv iskola írói azt tanítják, hogy a bűntettesben is, csak úgy mint valamely állatban vagy növényben, természeti szükségszerűséggel fellépő természeti erők működnek. Szerintük különösen a született bűntettes, a bűntettes ember (uomo delinquente) determinálva van bűncselekmények véghezvitelére. A büntetéseknek, a bűncselekmények számának csökkentésére nincs számbavehető hatása. A született bűntettesnél azok helyét vagy az ártalmatlanná tételnek, vagy a büntetést *pótló* más állami rendszabályoknak kell elfoglalnia.

Azok a segédtudományok, melyekre a klasszikus iskola a legnagyobb súlyt helyezi: a történelem és a bölcsészet.

Ellenben az új irányok munkásai hevesen hirdetik, hogy korunk büntető tudománya nem mellőzheti a bűnügyi statis-

tika, a kísérleti, positiv lélektan és a bűnügyi embertan adatait és e tudományok eddigi munkásságának eredményeit.

A klasszikus iskola azt tekintette feladatának, hogy kidolgozza a büntetőjogi dogmatika fényes rendszerét.

Az új irányok a positiv módszert akarták alkalmazni a régi büntetőjogra, és a büntetőjogi beszámítás új elméletét, a gyakorlati reformokban pedig a bűnügyi embertanból és statistikából levonható nagy jelentőségű következményeket sürgettek.

2. A feldolgozott anyagban s az elért eredményekben való rendkívüli eltérések azonnal szemünkbe tűnnek, ha párhuzamba állítjuk egyrészt *Carrara*, másrészt *Lombroso* és *Ferri* főmunkáinak néhány fejezetét.

Carrara (A büntető jogtudomány programmja. I. köt.) a beszámítás és beszámíthatóság vizsgálatából indul ki. Kutatja a büntetendő cselekmény fogalmát és erkölcsi, valamint physikai erejét s jogi hatásait. Már maguk az ilyen kifejezések: a büntetendő cselekmény »foka, erkölcsi és physikai ereje« jellemzik a lénytani iskola elvont bölcseleti kutatási módszerét.

A *Programm* II. kötete a büntetés fogalmát, történeti és bölcsészeti eredetét, czélját, erőit, szükséges feltételeit, mennyiségének és fokának ismérveit stb. vizsgálja.

Ezzel szemben *Lombroso* könyve (»Uomo Delinquente«. Terza edizione Roma 1884.) mindenekelőtt a növények és állatok kriminalitását és az állatoknál a büntetés egyenértékét, majd a vadaknál és ősembereknél jelentkező bűncselekményeket, továbbá a gyermekeknél található erkölcsi elmebetegséget és bűncselekményt vizsgálja.

A munka második része a bűntettes pathologiai bonctanát és méreteit, a harmadik rész pedig a született bűntettes élettanát és lélektanát tárgyalja.

A második kötet a szenvedélyből elkövetett bűncselekménynyel és az elmebeteg bűntettessel, végül az alkalmi bűntettessel foglalkozik.

Jogi fejtegetést hasztalanul keresünk e munkában, szerzőnek csak a büntetési rendszer átalakítására vannak reformkívánalmai.

Enrico *Ferri*: La sociologie criminelle (Páris, 3-dik kiadás, 1893.) cz. művének bevezetésében abból indul ki, hogy a positiv

módszert alkalmazni kell a büntetőjogra s hangsúlyozza (a mely tételével egyébként egyetértek), hogy *nem* a büntetések további enyhítését kell sürgetni (ennek helye volt Beccaria idejében, de szükségessége ma már eltűnt), hanem arra kell törekedni, hogy *a bűncselekmények száma kevesbedjék.* Folytatólag sürgeti, hogy a bűncselekménynek, mint jogi lénynek, elvont tanulmányozásához hozzá kell fűzni a bűncselekménynek, mint természetes és társadalmi ténynek positiv tanulmányozását is.

A munka *első* fejezetei a bűnügyi embertan és a bűnügyi statistika adataival foglalkoznak; azután a szerző a büntetőjogi felelősség positiv elméletét fejti ki és végül tételeinek gyakorlati reformkövetelményeit foglalja össze mind az igazságügyi szervezet, mind a büntetési rendszer, mind az eljárás és büntetésvégrehajtás tekintetében.

3. Az olasz jogtudósok éppen úgy, mint a hatályban levő törvényhozások azt állították oda sarktételül, a mit az *iskolának* Carrarát megelőző, nagyhírű vezére *Carmignani,* a pisai jogtanár, ekképpen fejezett ki: *a büntetendő cselekmény* az emberi akarat szabad elhatározási képességének, *az erkölcsi szabadságnak következménye,* a büntetésre pedig a jogrend védelme czéljából van szükség.

*Carrará*nak »Programmját«, mely a mult század második felében ennek az irodalomnak legkiválóbb terméke, a bölcselet és a rationalismus szelleme hatja át.

Kiindulási pontjuk tehát az *akarat szabadsága;* az ember egyéni bűnösségére és egyéni felelősségére alapított *beszámítás.* A büntető törvénykezésnek az az alapja, hogy a bűncselekményre vezető motivumokkal szemben a büntetéssel való fenyegetés útján lehet sikerrel küzdeni.

Ez iskola hívei a speculativ philosophia, a metaphysika és a jogi dogmatika módszerével dolgoztak.

Szemben ezekkel a tételekkel, a melyek a büntetőjogi beszámítást az erkölcsi szabadságra fektetik, *Ferri* idézett művében kereken kijelenti a következőket: »A tapasztalati lélektan bizonyítja, hogy az úgynevezett akaratszabadság nem más, mint metaphysikai illusio«.

V.

Brusa Emil tudományos vitája az olasz positivistákkal.

A mikor *Brusa* amsterdami egyetemi előadásait megkezdte, majd a midőn hazájába visszatért, tapasztalta, hogy a positivisták akkor megjelent munkái, kivált a természettudósok és a fiatalabb jogtudósok közt nagy hatást keltettek.

Mindazok, a kiket — a hogy *Tarde* finom gúnynyal írta — a természettudományoknak még forrásban levő új bora elkábított, tapsolva hirdették a győztes új Caesarnak, *Lombroso*nak diadalát és gúnyosan kiáltották, hogy vége a régi büntetőjognak s egy évszázad nagy jogtudományi munkájának.

E támadások által *Brusa* alapjaikban megingatva látja mindazokat a tételeket, melyeken mesterének, az agg *Carrará*nak egész életén át kidolgozott rendszere nyugszik. Az a nagyterjedelmű főmunka is, a melyről éppen *Brusa* azt tartotta (*Liszt :* Zeitschrift I. k. 135. l.), hogy »egész Olaszországban vitatlanul az első helyet foglalja el s tekintélye mind az elméletben, mind a gyakorlatban érvényesül«.

A hálás tanítványnak rokonszenves ragaszkodásával (az agg mesternek előrehaladott korát kiméletesen elhallgatva), úgy nyilatkozik *Brusa* (Liszt : Zeitschrift I. 136. l.), hogy »Carrara egyéni irányával már nagyon előrehaladt arra, hogysem a physikai és psychophysikai kísérleti módszerekkel szemben azzal a bátorsággal és azzal az erővel rohanjon a küzdelembe, a mely a győzelemhez szükséges volna; de megszámlálhatlan tanítványai közt bizonyára akadni fognak olyanok, kik a rationális és kísérleti lélektan egészséges elveire és alapos tanulmányozására támaszkodva, majd szembe szállnak azokkal a támadásokkal, a melyeket a positiv iskola kezdett.«

Tanítványi kegyeletes hálája és tudományos meggyőződése tehát arra indítják *Brusát*, hogy a positiv iskola támadásaival szemben három nagyobb munkájában síkra szálljon. *E munkák czímei : La morale et il diritto criminale al limbo.* (1880.), *Sul nuovo positivismo nella giustizia penale.* (Torino, 1887.) és *Prolegomeni al diritto penale.* (Torino, 1888.)

1. *E munkák módszere* és *Brusá*nak idevágó három műve kétségtelen bizonyítékai annak, hogy, habár a jogtudományokat művelte, alaposan ismerte a bölcsészet és a sociológia irodalmát. Kritikailag főleg *Hegel* és *Spencer* tételeivel foglalkozik és leginkább *Kant, Stuart Mill* és a XIX. század második felének néhány franczia bölcselője, főleg *Renouvier, Fouillée* és *Ribot* műveire támaszkodik.

*Brusá*nak mind a három, most szóban forgó művében kutatási módszere legnagyobb részben a régi bölcseleti okoskodás. Csak egyes részekben használja fel olyan íróknak, kik az általa leginkább olvasott franczia bölcsészeti folyóiratokban tették közzé, vagy ismertették dolgozataikat, mint pl. *Boussinecq*nek, valamint az élettan és psychophysika amerikai munkásának, *James*nek természettudományi kutatásait »az akarás lélektanáról és élettanáról«.

2. *Álláspontja az akaratszabadság és a beszámítás kérdésében.*

a) Már 1877-ben, az amsterdami egyetemen tartott tanévmegnyitó beszédében kijelentette *Brusa*, hogy az olasz klasszikus iskola legnagyobb képviselőjének, *Carrará*nak, követője s egyik fő czéljául jelölte meg, hogy »megvédje az erkölcsi és jogi törvényt a materialismus elméleteivel szemben s valóban biztos és minden önkényt kizáró alapot létesítsen annak számára«.

b) A torinói egyetemen 1879-ben tartott székfoglaló beszédében *Brusa* újból kifejtette tudományos meggyőződését és tanításának irányáról mintegy programmot adott.

Egyik olasz jogtanár, *Righini di Sant Albino*, a torinói egyetem évkönyvében közölt emlékbeszédében [1]) (9. l.), melynek még négy pontjára az alábbiakban visszatérek, így foglalja össze e könyvnek tartalmát:

»Ama történeti iskola követőjének vallotta magát, a mely a tényekből vonja le az elméleteket és azokat a társadalmi életnek egy meghatározott korszakában létező szükségletekhez alkalmazza s a mely távol tudja magát tartani mind a mult

---

[1]) *Emilio Brusa.* Estratto dall' Annuario della R. Università di Torino. (1909.)

intézményeihez való feltétlen ragaszkodástól, mind a túlzó ujítóknak elsietett alkotásaitól.«

Egyben visszautasította Brusa a materialismus és a spiritualismus felfogását s kötelességének jelölte ki azt, hogy az erkölcsi szabadságot a determinismus és positivismus türelmetlensége ellen védelmezze.

»Valóban szükséges, — írja *Brusa* — hogy szemeinket kinyissuk és vizsgáljuk azokat a veszélyeket, melyekkel a determinismus tanai az erkölcsi és jogi tudományokat és különösen a büntetőjogot fenyegetik.« Meggyőződése volt, hogy olyan merész feltevések alapján, mint ezt a naturalisták tették, a büntetőjogot egyáltalában nem lehet új, positiv alapra felépíteni. Mert a szabadság általában a felelősségnek és különösen a büntethetőségnek szükséges alapja.

Brusa második főmunkájának czíme :« *Az új positivismus a büntető igazságszolgáltatásban*« [1]), egy kritikus elmélkedései, a ki többre becsülné a régit. (Torino, 1887. 323 l.) A bevezetés után három főrészre oszlik.

Dolgozatát a szerző Renouvier Károlynak ajánlotta, mint a kinek bölcselete ezen elmélkedéseket sugallta.

A bevezetésben [2]) Brusa kifejti dolgozatának alapelveit és rámutat arra, hogy a positiv módszer alkalmazásakor felmerülő tévedések súlyosan veszélyeztethetik a közszabadságot és az egyéni jogokat.

A dolgozat *első* részében, melynek felirata : »A büntetendő cselekmények növekedése és a büntető eljárás«, szerző ismerteti a positivisták követelményeit, összehasonlítva azokat a perbeli teendőkkel, különösen a vádjog gyakorlásának feltételeire és a bizonyítási teherre nézve. Mindenütt feltünteti, hogy a positivisták követelményeinek elfogadása esetén mily tág tere nyílnék a bírói önkénynek.

A *második* rész felirata : »A büntetendő cselekmény, a bűntettes félelmessége ; a büntetések és a segítség módjai.«

---

[1]) E dolgozatnak egy részét *Brusá*nak egyik volt buzgó magyar hallgatója, *dr. Bernolák Nándor* kassai jogakadémiai tanár, magyarra is lefordította. Ez a fordítás eddig nem tétetett közzé. Egyes részeit a fordító úr szivességéből az alábbiakban idézem.

[2]) V. ö. *Righini di Sant' Albino :* Emlékbeszéde 11. l.

Ebben a szerző kifejti felfogását az akaratszabadságról; hangsúlyozza azonban, hogy az egyéni és a társadalmi solidaritás érzete a tettes cselekményének elhatározására befolyást gyakorolhatnak.

Végül az *utolsó* részben: »Általános elmélkedések« felírással a szerző a conclusiókat foglalja össze.

E dolgozat tárgyalási módszerének jellemzéséül álljon itt néhány tétele és conclusiója: [1])

»*Stuart* Millel együtt azt hiszem, hogy illusorius úgy egy agyvelőlélektan, mint egy spiritualista lélektan. *Renouvier*vel azt hiszem, hogy a lélektani rend részleteiben meg nem határozott, azaz hogy az emberi akarat szabad.

A míg lélektani téren mozgunk, addig követelhetjük a szabad akaratot, ha az *erkölcsi* térre megyünk át, azt követelnünk *kell*.

Az indeterminismusnak helyet kell adni, mert azt mindig követeli az erkölcs. Az erkölcs valóban azt tanítja, hogy az embernek különböző lehetőségek közül egyet *kell* megvalósítania, egyet, a mely *eszmei* czéljaihoz méltó lévén, azokhoz alkalmazkodni tud. Az erkölcs azt mondja s a míg létezni fog, mindig azt fogja mondani az embernek: tenned *kell*. Ha tehát tenned *kell*, akkor tenned *lehet* is. Igy a tudományok sorrendjében az első hely mindig az ethikát fogja megilletni.«

»A positivismus rendszere — írja *Brusa* — azon a puszta feltevésen alapszik, hogy az emberi cselekmény változhatatlan szükségszerűségét előre lehet látni azon elemek ismerete alapján, melyekből ezen cselekmény keletkezik.«

Gúnyosan hozza fel a következő példát: »A positivisták már eldöntötték, hogy a bűntett az előzmények szükséges következménye, a mint »azt a nagy társadalmi törvény kívánja«. Mechanikus szükségszerűség tehát Cajusnak a bűntettes, Semproniusnak a bíró szerepét juttatja, s ezért Cajusnak az a végzete, hogy felakasztassa magát, ellenben Semproniusra az a sors vár, hogy kora hajnalban végignézi az akasztást, s aztán haza megy reggelizni.«

Harmadik főmunkájában, a melyet *Bevezető a büntetőjogba*

---

[1]) *Dr. Bernolák Nándor* kartársam fordításából.

czímmel *Carrara* emlékének szentelt (Torino, 1888.) és a melyet 1897-ben spanyolra is lefordítottak, első sorban szintén a szabadság és a felelősség kérdéseit teszi vizsgálódás tárgyává.[1])

E munkában összefoglalja bölcsészeti felfogását a büntetés jogáról.

Az első részben vizsgálja ezen jog tartalmát és szigorúan bírálja azt a büntető sociológiának nevezett tudományágat, a melyet *Ferri* és utána mások kidolgoztak.

A második rész a büntetés jogának észszerű alapjával foglalkozik. Veszélyeseknek és téveseknek tartja a moralista és absolut elméleteket; kimutatja, hogy a czélszerűségi vagy relativ elméletek önkényesek és logikai alapjuk hiányzik, az egyesítő elméletek pedig hasztalanul erőlködnek e különböző felfogások összeegyeztetésére. Végül kifejti saját elméletét.

A harmadik részben vázolja a büntető intézmények történetét, figyelemmel azokra az általános befolyásokra, a melyek azoknak feljődésére az idők folyamán érvényesültek.

Végre a negyedik részben vizsgálja a törvénymagyarázat elveit, valamint a kutfők időbeli, területi és személyekre vonatkozó hatályát.

3. *Az új iskolák és Brusa eltérő álláspontjai a büntetés jogalapjáról, természetéről és feladatairól.*

A positivisták, a mellett hogy a beszámítás és az egyéni felelősség régi tételeit teljesen mellőzték, jelentékenyen átalakították volna *a büntetés jellegét* s a büntetés helyett több irányban a társadalmat biztosító, *megelőző intézkedéseket*, büntetést pótló rendszabályokat (sostitutivi penali) tartottak szükségeseknek.

Az új tanok szerint teljesen megváltoztak volna a büntetés kimérésének szabályai is.

A ma is élő német psychiater, *Kraepelin* volt az első úttörő, a ki »Die Abschaffung des Strafmasses« czímű munkájában kifejtette azt az álláspontot, hogy teljesen lehetetlen a bírói ítéletben a büntetésnek relative határozott mértékét kiszabni, mert a büntetendő cselekmény a tettes betegségének jelensége s

---

[1]) V. ö. *Righini di Sant' Albino:* Emlékbeszéde 12—13. l.

ezért ezzel szemben a bírónak nincs más feladata, mint jó orvosságot találni.

Még tovább mentek *Lombroso* és *Garofalo*, a kik a közbiztonság szempontjait voltak hajlandók egyedül irányadóknak elfogadni, tehát a született bűntettessel szemben, a ki a társadalomra állandó veszélyt alkotna, nem riadtak volna vissza az életfogytig tartó eliminálástól sem.

Brusa idézett műveiben panaszosan említi, hogy ilyképpen »az igazság valóban mellékessé, üres szóvá lesz, a büntetőjog pedig orvosi vagy *rendőri tudománynyá* alakul át.«

Ő ragaszkodik az akarat, az egyéni felelősség és a beszámítás fogalmaihoz s megtartaná a régi értelemben vett büntetést, mint megtorlást is.

VI.

E tudományos küzdelemnek eddigi eredményei.

I. Azt hiszem, abban a három évtizedre terjedő tudományos küzdelemben, a mely a két iskola vezetői és kiválóbb tagjai közt lefolyt s előreláthatólag még évtizedeken át folytattatni fog, a büntetőjog irodalomtörténete egyik küzdő félnek sem juttathatja a *teljes* győzelem pálmáját.

1. Tévedtek azok a szélső radikálisok, a kik a hatályban levő jognak felforgatására törekedtek, sőt ma is a bűntettesek valamennyi csoportjára nézve a bűncselekmény, a beszámítás és büntetés fogalmainak végleges eltörlésében látják a megoldás egyetlen, helyes útját. De éppen úgy tévednek azok a túlzó conservativek is, a kik mereven ragaszkodnak a hatályban levő törvénykönyveknek minden tételéhez, melyekről fanatikusan hirdetik, hogy »egészségesek, mint a makk« s az emberi belátásnak és hosszú tapasztalásnak elérhető legtökéletesebb termékei.

A ki az emberiség haladását folytonos figyelemmel kíséri és őszintén óhajtja is, annak természetesen be kell látni ezen utóbbi álláspontnak teljes tévességét.

Minden törvényhozásnak *szünet nélkül* arra kell törekednie, hogy a tételes jognál jobbat, megfelelőbbet, helyesebbet alkosson.

Ha emberi alkotás nem érheti is el a tökéletességet, legalább törekednie kell annak megközelítésére.

Különösen lehetetlen a megállapodás a büntető törvényhozás és az igazságszolgáltatás terén, a mely az emberi életviszonyokkal s azok folytonos fejlődésével oly élénk és sokszoros kölcsönhatásban van.

Mindenek felett igaz ez korunkban, a midőn a büntetőjog és törvénykezés döntő nézőpontjai a társadalmi viszonyoknak és a kriminalitásnak gyökeres átalakulásával néhány évtized alatt jobban változtak, mint azelőtt évszázadokon át.

A ki tehát azt állítja, hogy a hatályban levő büntetőjog már tökéletes és javításra nem szorul, vagy hogy az évtizedek előtt alkotott Btk.-ekhez vissza fognak térni, az önmagát áltatja és elzárkózik a haladás lehetősége elől.

Különben ezt, a mit manapság több német, sőt magyar conservativ jogtudós is hirdet, *Brusa* sohasem vitatta. Ő a régi büntetőjognak csupán *néhány sarktételéhez* ragaszkodott. Egyébként a haladásnak nemcsak barátja, de mind a tudományban, mind a törvényelőkészítés terén egyik munkása is volt.

2. Semmi kétségem a felől, hogy *a bűntetteseknek több csoportjára nézve* meg is marad az eddigi büntető ítélkezés s a büntetőjogi felelősségnek s a büntetésnek régi fogalmai. De viszont nem kétlem, hogy az egész büntető törvénykönyv nem marad fenn változatlanul abban az alakjában, a mint azt a mult század törvényhozása a 70-es évekig megállapította.

A mint korunkban átalakult (szerencsére általában véve szelidebbé vált) a kriminalitás jellege, épp úgy változtak a felfogások a bűncselekmény természetéről, valamint a büntetés lényegéről és feladatairól is.

E változott felfogások következtében *új feladatok* hárulnak a tudományra és a törvényhozásra.

Az a végső czél, hogy a bűncselekmények száma csökkentessék és a társadalmat a bűntettesekkel szemben hathatósabban védjék meg, inkább lesz megközelíthető akkor, ha a kriminalitás okait és tényezőit tüzetesen kutatják és az új segédtudományok kutatási módszerét is felhasználva, e segédtudományok mun-

kásainak, különösen az elmekórtan művelőinek közreműködésével haladnak az elérendő czél felé.

3. A régi jog védőinek bizonyára érdeme, hogy visszautasították azokat a jogosulatlan követeléseket, a melyek az évszázados alapelveket *teljesen és minden bűntettesre nézve* megdönteni akarták, hogy megállapították a positiv iskola túlzásait s azokat a kellő határokra szorították vissza.

Viszont tévedtek azonban, a mikor a régi bölcsészet fegyvertárából kölcsön vett érvekkel akartak harczolni a társadalmi és természettudományok, különösen az orvostudományok és első sorban az *elmekórtan* némely megállapításai ellen.

A positivistáknak köszönhetjük azt, hogy alaposabban tanulmányozták a bűntetteseket, nemcsak testi szervezetüket, de életviszonyaikat és szokásaikat is és e tanulmányok alapján figyelmeztettek arra a szoros kapcsolatra, a mely a bűntettesek egész nagy csoportjainál, *a degeneráltaknál, az abnormisoknál* elmeállapotuk rendellenességei és bűntettes életmódjuk között mutatkozik.

Hasonlóképpen az ő érdemük, hogy behatóbban vizsgálták a bűncselekmények okait és tényezőit s új eszközöket vittek a kriminalitás ellen folytatott küzdelembe.

E kutatásaik eredménye lett, hogy manapság, különösen a hivatásának magaslatán levő rendőrség közreműködésével és a szokásszerű gonosztevők pontosabb megfigyelésével, jobban megismerték a bűntetteseket, hathatósabbá tették a velük szemben való védekezést s alaposabban tanulmányozták a kriminalitás jelenségeit, mindezek által pedig a büntetési rendszernek gyökeres átalakítására szolgáltattak alapot.

Viszont nagyban hibáztak a positivisták abban, hogy *valamennyi* bűncselekményt és minden tettes vagy részes magatartását és cselekvőségét természettudományi alapon vélték megmagyarázhatónak s nagyot tévedtek, midőn mindent egyszerűnek láttak, holott ez a probléma egyike a legbonyolultabbaknak, a melynek vizsgálatánál a tudomány még évszázadok mulva is csak a kezdet kezdetén lesz.

Brusa és azok a munkatársai, kik a régi rendszer alapelvei mellé álltak, az által szereztek érdemet, hogy abban az időben, a midőn az új irányok akkora merészséggel és határozottsággal

vitatták a tételes jogrendszernek teljes lerombolásának szükségességét, az ő birálatuk és óvó szavuk megmentette a merész törvényelőkészítőket és törvényhozásokat az elhamarkodott intézkedésektől és a sötétbe ugrástól. Ők voltak a konzervativek elővédjei. Bátorságuk és rendíthetetlen meggyőződésük lelket öntött a klasszikus iskola híveinek táborába, a mely azután a védelemből csakhamar heves támadásba is ment át, sőt újabban egyes államokban nemcsak folyóiratokban, hanem e végből szerkesztett gyűjteményes munkákban [1]) is iparkodik a régi jog alapjait védeni. A mint oly sokszor történik, a túlzás a visszahatásban sem marad el. A túlzó konzervativek mindazt, a mit »reform-eszmék« gyüjtőnév alatt foglalhatnánk össze, bírálni és czáfolni törekesznek.

II. A két ellentétes tábor a tudományos harczot három évtized mulva is a régi tüzzel folytatja.

A könyvtárakra menő nagy irodalom, mely ebből a tudományos vitából keletkezett, már ez idő szerint is megállapíthat némely igazságokat.

Ezek lényege a következő:

1. A régi jogrendszerek nagy általánosítással minden terheltre alkalmi, kezdő bűntettesre és közveszélyes visszaesőre egyforma jogszabályokat állapítottak meg és csak az enyhítő és súlyosító körülmények mérlegelésénél, a büntetés kiszabásánál engedtek megkülönböztetéseket.

Az új jogszabályok ellenben figyelembe veszik azt a két nagy igazságot, hogy *a bűncselekményt elkövető egyéneknek különböző csoportjai vannak* és hogy — mint már évezredek előtt Aristoteles megírta — »a nem egyenlőkkel egyenlően bánni a legnagyobb méltánytalanság«. A magyar törvényhozás által is elfogadott és az 1908 : XXXVI. t.-cz.-ben, a röviden ú. n. büntető novellában is keresztülvitt némely új eszmék arra a tételre vannak alapítva, hogy a bűncselekményeknek számára és fajaira az élettani, természeti, társadalmi és égövi tényezőknek egész hosszú sora és ezeknek bonyolult volta gyakorol befolyást,

---

[1]) Ilyen a *Birkmeyer* müncheni és *Nagler* baseli tanár által kiadott: »*Kritische Beiträge zur Strafrechtsreform*« czímü gyűjtemény; Leipzig 1908-tól kezdve.

továbbá hogy a társadalmi tényezőkkel szemben az állam és a társadalom hathatós küzdelmet fejthetnek ki.[1])

A socialpolitikai jellegű új munkásság révén az állam hatóságai nemcsak a jogrendet védik a bűncselekménynyel szemben és nem csupán a megtorlás szempontját szolgálják; az ügyvédi kar pedig nem csupán a védőknek eddigi tennivalóit fogja végezni. Mindnyájukra új hivatás is vár és mindegyiküket áthatja az a megnyugtató, felemelő tudat is, hogy — a mint a büntetőjog új irányainak egyik legnagyobb tehetségű vezérférfia, *van Hamel*, az amsterdami egyetem tanára írja — »munkájuk által hozzájárulhatnak az emberiség társadalmi és erkölcsi viszonyainak javításához és a bűncselekmények számának lehető csökkentéséhez.«

Ezenfelül az új jogszabályok a törvénynek rideg betűje és az általánosítás merev tétele helyett az *egyéniesítés* elvére fektetett méltányosabb, *emberiesebb, sokszor igazságosabb* új tételeket emelnek érvényre, sőt a büntető ítélkezésre társadalmi kötelességeket is hárítanak. A mi eddig a törvény szerint jogos volt (pl. az elhagyott, hibáján kívül züllésnek indult fiatalkorúnak fogházba küldése), az ezentúl gyakran méltánytalannak és czélszerűtlennek fog feltűnni.

2. A mi a részleteket illeti, a kérdést ezúttal csak két szempontból kívánom érinteni: egyrészt a tudományos munkásság iránya, másrészt a bűntettesek osztályozása alapján.

A büntetőjog tudományának *dogmatikai*, szorosan *jogászi irányban való művelése* nemcsak jogosult, hanem mindenkor szükséges is fog maradni. E téren csak a túlzásoktól és az egyoldalúságtól, különösen a kizárólagos dogmatikai iránynak scholasticus felosztásaitól és attól kell óvakodni, hogy egyes fejezeteket (pl. a halmazat tanát) jogászi finomságokkal az érthetetlenségig *czéltalanul* összebonyolítsák.

Ezenfelül a jogi dogmatika egymagában véve *nem elég*. A büntetőjoghoz hozzá kell fűzni az új irányok értékesíthető tanait. Tulajdonképp a jogász is két tudományágat műveljen: *büntetőjogot* és *kriminologiát*.

---

[1]) Ezt bővebben tárgyaltam *Nyomor és bűntettek* cz. tanulmányomban (Budapest, 1908.) 81—89. l. az *Olcsó Könyvtár* 1500—1502. sz.

A mint az új irányok munkásai nem pótolhatják a büntető jogtudomány dogmatikai művelését, éppen úgy viszont a dogmatikusok a munkakörnek csak egyik részét töltik be. A kettőt össze kell kapcsolni; a kettőnek egymást ki kell egészíteni.

Bármilyen sok túlzás van az új irányokban, akármennyi tételüket már is megczáfolták s akárhány jogosulatlan követelésüket visszautasították, mégis ki kell emelni érdemeiket is. Kétségtelen, hogy tanaiknak egy része a kriminalitással szemben mind a megelőzés, mind a megtorlás terén kifejtett küzdelem számára új eszközöket teremtett. Igy a positivisták egyes tételeikkel nem csupán a jogrend fentartásának és az igazságszolgáltatásnak, hanem általában az emberiség haladásának is szolgálatokat tettek.

A büntető törvényhozásra és igazságszolgáltatásra, *régi feladatai mellett, különösen a bűntetteseknek egyes csoportjaival szemben új feladatok várnak*, a melyek nem kevésbé lényegesek, mint azok, a melyeket eddig betöltött.

A törvényhozásoknak különösen fel kell használniok az új irányok igazságait a bűntettesek három nagy gyakorlati horderejű, jelentékeny számban előjövő csoportjának tagjainál: a degeneráltak, a fiatalkorú bűntettesek és a hivatásszerű gonosztevők tekintetében.[1])

3. A bűntettesek most említett három csoportjára nézve nem vélem fentarthatóknak a büntetőjogi beszámítás és felelősség *régi* általános szabályait, továbbá velük szemben megváltoznék a büntetés jellege és feladata, különösen háttérbe szorul a megtorlás és annak helyét a fiatalkorúaknál a munkára való átalakítás, az abnormisoknál és a hivatásszerű gonosztevők tekintetében pedig az ártalmatlanná tétel, illetőleg a társadalom hathatósabb védelmének szempontja foglalná el.

E három csoportnál tehát a jövő törvényhozásnak, a mint ezt a magyar újabb törvényhozás részben a fiatalkorúak tekintetében már keresztül is vitte, el kell térni a határozott tartamban való büntetés rendszerétől és *a határozatlan tartamban*

---

[1]) A részletekre nézve véleményemet kifejtettem a fiatalkorúakról *Fiatalkorúak és büntetőjog* cz. m. 99—271.; a közveszélyesekről *Büntetőjogi értekezések* I. 61—67.; az abnormisokról a III. és V. Orsz. elmeorvosi Értekezlet évkönyvében.

megállapított büntetés végső pontja vagy az illetőnek magaviseletétől, vagy valamely hatóság (különösen az abnormisokra nézve az elmeorvosok meghallgatásával határozó hatóság) döntésétől lesz függővé teendő.

Már a fennebbiekből következik, hogy az új irányok elveinek érvényesülése esetén a fennebb említett bűntettescsoportok ügyeiben lényegesen megváltozik a bíró szerepe és hatásköre is. A bíró nem csupán a bűnösséget megállapítja, vagy felment, hanem feladata lesz, hogy kiismerje a terhelt egyéniségét, ehhez képest a terhelteket osztályozza és velük szemben olyan intézkedés alkalmazását rendeli el, a mely az adott esetben *leginkább* czélravezetőnek mutatkozik.

A bíróra ilyképpen bizonyára újabb, széles hatáskör és nagy felelősség hárul, de, hogy korunk törvényhozása ettől nem riad vissza, azt a magyar büntető-novella 15—33. §-ai vagy az üzletszerű tolvajokra nézve a 49. §. 3. pontja már is kétségtelenül bizonyítják.

Ez ma már nemcsak elméleti nézet. Ahhoz a felfogáshoz, hogy a büntetőjognak a bűntettesek fennebb említett csoportjaira nézve több irányban gyökeresen át kell alakulnia, a magyar törvényhozás is csatlakozott, midőn az 1908 : XXXVI. t.-cz.-ben elfogadta a büntető tudományoknak új igazságait és beleillesztette jogrendszerünkbe az utolsó három évtized büntető törvényhozási reformirányainak néhány jelentős intézményét és jogtételét.

Igaz, hogy manapság csak a forrongás korszakát, a büntetőjog lassú átalakulásának átmeneti idejét éljük, de az újabb törvényhozások már is több irányban jelentékenyen módosították a klasszikus iskola álláspontját.

VII.

Brusa egyéb büntetőjogi munkái.

A fennebb (V. a.) említett polemikus iratokon felül *Brusa* rendszerének alapozását több munkájában vitte keresztül.

1. *Appunti per una introduzione al corso di diritto e proce-*

dura penale című munkája (Torino, 1880. 227. l. Ismertette *Liszt:* Zeitschrift I. 341—342. l.) három fejezetre oszlik.

Az *elsőben*, mely a büntetőjog fogalmát és a büntetőjogi elméleteket tárgyalja, a szerző a büntetést a történeti igazságosságra alapítja, egyrészt a társadalom önvédelmi kötelességére, másrészt a bűntettes jogaira. Ebből vezeti le az elvi különbségeket a *megtorló igazságszolgáltatás* és a *megelőző rendőri tevékenység* közt.

Brusa is hangsúlyozza, hogy a büntetési rendszert okvetlenül ki kell egészíteni a megelőzés rendszerével, de helytelen a megelőzést annyira túlbecsülni, mint ezt *Ferri* a büntetést pótló rendszabályokról szóló fejtegetéseiben teszi.

A *második* fejezet a büntetőjog történetét az ókortól fogva, valamint az olasz büntetőjog tételes forrásait és javaslatait fejtegeti.

A *harmadik* fejezet szól a büntetőjog segédtudományairól és bibliografiájáról.

Ebben újból hangsúlyozza a szerző, hogy a büntetőjognak alapelvét a bölcsészetből kell átvennie. A bölcselet bizonyította a büntetőjognak nélkülözhetlen alapját: az akarat szabadságát. Ennek tagadása lehetetlenné teszi a büntetőjogot; a megtorlást rendőri jellegű megelőzés váltaná fel és a bűncselekmény által fenyegetett társadalomnak zsarnoki teljhatalma megsemmisítené az egyéni szabadságot.

2. E munkájának folytatása: »Saggio intorno ad una teoria generale del reato« (Torino, 1884.) cz. m.,[1]) melyben a büntetőjog általános tanait, dogmatikai alapon, a külföldi irodalomnak lelkiismeretes felhasználásával dolgozta fel.

3. Egyéb kisebb dolgozatok *az anyagi* büntetőjogból.

A letartóztató intézetek tanulmányozása körül külföldi útjaiban szerzett tapasztalatait értékesítette *Brusa: La riforma penitenziaria in Italia* című művében.

A büntetőjog alapjait és a büntetési elméleteket és némely újabb idevágó reformeszméket kisebb tanulmányban vizsgálta: *Alcuni idee fondamentali sul diritto di punire* czím alatt (1906.)

Mind a megelőzés, mind a megtorlás szempontjából kifej-

---

[1]) Ismertetését l. *Liszt* Zeitschrift V. 267. és köv.

tette nézeteit a visszaesés bonyolult kérdéséről (Studi sulla recidiva; 1886«) a torinoi Accademia-ban a kísérletről értekezett (Il tentativo di delitto, 1900).

A végből, hogy az olasz iskola tanait spanyol anyanyelvű jogtudósoknak könnyebben hozzáférhetővé tegye, »Los caracteres de la escuela criminalista italiana, 1883« felírás alatt ismertetést írt.

A reformeszmék közül tüzetesen foglalkozott a feltételes elítélés és feltételes megkegyelmezés intézményeivel, a melyek közt az utóbbinak pártolói közé sorakozott (Grazia o condanna condizionale, 1901).

4. A Rivista Penale czímű folyóiratban tette közzé az alábbi tanulmányokat: L'unificazione penale e la politica (vol. I. pag. 24.); Il sistema di penalità nel progetto Vigliani (vol. I. pag. 133.); Pareri sul processo Arnim (vol. III, pag. 21.); Dei segreti politici (vol. VI, pag. 282.); L' Istituto di diritto internazionale a Oxford e l' estradizione dei delinquenti (vol. XIII, pag. 5.); Efficacia delle modificazioni legislative sul patto di estradizione (vol. XLVI, pag. 5.); Efficacia delle riparazione del danno privato, ecc. (vol. XXIX, p. 5 e 149.); Della concausa nell' omicidio (vol. XXX, p. 5.); Della tentata subornazione e del tentativo in generale (vol. XXXVII, p. 105.).

VIII.

Brusa dolgozatai az igazságügyi szervezet és a büntetőperjog köréből.

Az *alaki* büntetőjogról megkezdett rendszeres munkája: *Lezioni di procedura penale* (1900) befejezetlen maradt, főleg az új olasz bűnvádi perrendtartás előkészítésének munkálatai folytán.

A büntető igazságügyi szervezetnek alapvető kérdését: a laikus elem részvételét a *Rivista Penale* XV. kötetének 309. és köv. l. *Sul giuri* cz. alatt tárgyalta.

A semmitőszéki bíráskodásnak egységes szervezését 1881-ben sürgette. Dolgozata: *Unità di cassazione penale* alapul szolgált az 1888 decz. 6-iki olasz törvény megalkotására.

Egyéb büntetőperjogi monographiái és értekezései a következők:

Sistemi legislativi intorno alla parte civile nel giudizio penale. Ebben összehasonlította a magánfél perjogi hatáskörét az európai törvényhozásokban és különösen bírálta az osztrák jognak azokat a szabályait, melyek szerint a magánjogi igény a büntetőper folyamán érvényesíthető.

Contumacia dell' imputato (1898.), melyben a távollevők elleni eljárás megengedését ellenezte.

»*Azione civile e rapporti fra giudicato penale e civile.*« (1901.)

Contravvenzione penale e l' azione civile. (1903.) *Presunta assenza e contumacia dell' imputato. Correzione straordinaria di condanne penali* (1899) stb.

Mint Olaszország szenátora az 1906 május 11-én tartott ülésen két terjedelmesebb beszédben szólalt fel az elítéltek rehabilitatiójáról szóló javaslat mellett (Riabilitazione dei condannati).

A *Nuova Antologia* 1906. évi áprilisi füzetében (*Sul nuovo processo penale italiano*) ismertette az olasz büntetőperjogi törvényelőkészítés eredményeit, melyekben önmagának is jelentékeny része volt.

Della giustizia penale eccezionale (Rivista penale XXXIX, 413) czím alatt a kivételes büntető jogszabályok, különösen a katonai joghatóság alapját, valamint e kivételes helyzetből eredő összeütközések elhárításának tételeit vizsgálta.

IX.

Brusa részvétele a nemzetközi börtönügyi kongresszusokon.

A kriminalitás ellen folytatott állami küzdelemnek a rendes elmeállapotú és nem alkalmi bűntettesekkel szemben legfontosabb eszköze korunkban a szabadságvesztésbüntetés. Ennélfogva mind a bűntetteseket, mind a nagy társadalmat a büntetőtudományokból leginkább érdekli a szabadságvesztésbüntetés okszerű és czélszerű végrehajtásának kérdése.

A börtönügyi irodalom 1776-tól kezdve teljesen átalakult. Nevezetesen a csupán leíró jellegű első termékekből las-

sanként a börtönrendszerekkel és a büntetés végrehajtásával foglalkozó munkák tették ki a mult század irodalmának legnagyobb részét, újabban pedig ez az irodalom a bűnügyi kóroktan, a megelőzés, az igazságügyi szervezet s a büntető törvényhozás igen számos jelentős problémáját is tárgyalja.[1])

Ilyen körülmények közt fontosságban növekedtek azok a nemzetközi tudományos összejövetelek, a melyeket az 1870-ben tartott amerikai nemzetközi kongresszus kezdeményezésére »Congrès Pénitentiaire International« elnevezés alatt tartanak.

Az 1878-ik évi stockholmi kongresszuson Brusa részt vett a szabadságvesztés büntetésnek osztályozásáról és a transportatióról szóló vitákban (Actes du Congrès Pénitentiaire International de Stockholm I. 155—160. és 189. l.); mint a teljes ülés előadója pedig a svéd király jelenlétében hosszabb beszédben terjesztette elő a szakosztály megállapodását a visszaesés fontos kérdéséről. (U. o. I. 619—626. l.) Indítványát a kongresszus egyhangúlag elfogadta.

Az 1885. évi római nemzetközi börtönügyi kongresszuson Brusa hozta javaslatba a raboknak szabadban való foglalkoztatását, a mi főleg agricultur államokban, mint hazánk, nagy gyakorlati jelentőségü eszme.

Az 1900 augusztusban Brüsszelben és 1905 szeptemberben Budapesten tartott VI. és VII. kongresszusokon Brusa a gyermekekre és fiatalkorúakra vonatkozó kérdéseket tárgyaló IV. szakosztálynak elnöke volt s ezenfelül a teljes ülések vitáiban is élénk részt vett.

Igy Brüsszelben felszólalt abban a nagy vität eredményezett kérdésben: mik volnának a leggyakorlatiabb eszközök arra a czélra, hogy a bűntettes a sértettnek kártalanítást adjon. (Actes du Congrès Pénitentiaire International de Bruxelles I. 122—127. l.)

Az 1900 augusztus 10-én tartott teljes ülésen (id. h. I. 290. l.) kifejtette, hogy a vádlottak elmeállapotára vonatkozó kérdésekben első sorban az elmeorvos szakértőket illeti ugyan a döntés,

---

[1]) A börtönügyi tudomány fokozatos fejlődését és átalakulását a »Budapesti Szemle« 345. számában (1905 szept.) 398. és köv. lapon fejtettem ki.

azonban a gyakorlati jogászok tapasztalatait és jogászi érzékét sem kell teljesen elvetni. Továbbá felszólalt a visszaesőkkel való elbánás szabályozására nézve (id. h. I. 366—367. l.) és két izben (id. h. I. 468—469. és 479. l.) abban a kérdésben, hogy az állam a patronage-egyesületeket mennyiben ellenőrizheti.

A budapesti VII. kongresszuson (Actes du Congrès de Budapest, I. 350. és köv. l.) a csalás tényálladékának szigorítására vonatkozó indítványokkal szemben fejtette ki aggodalmait.

X.

Brusa Emilnek mint jogtudósnak és embernek általános jellemzése.

1. Mint kutató és jogi író, *Brusa Emil* a klasszikus olasz iskola tanainak és a büntetőjogi szabadelvűség elveinek tipikus megtestesülése.

Büntetőjogi világnézetének alaposzlopai: az akaratszabadság, az egyéni felelősség és a büntetőjogi beszámításnak mai tételes jogi szabályai.

A büntetési rendszer terén az emberiességi irány követője. Elvi ellenese a halálbüntetésnek, a melynek megszüntetésére hazájában a törvényelőkészítés terén önmaga is közreműködött.

Az igazságügyi szervezetre nézve a szabadelvű intézményekhez, az eljárásban pedig a vádrendszer sarktételéhez ragaszkodik és nagy súlyt helyez a büntetőjog alkotmányjogi vonatkozásainak tökéletes érvényre juttatására és sértetlenül fentartására.

Brusa nem zárkózott el a fokozatos haladástól, sőt a részletek javításában maga is közreműködött hazája tételes jogának átalakításánál, de az olasz klasszikus iskola rendszerét minden alaptételében helyesnek és igaznak tartotta és még a büntetőjog közvetítő irányaihoz sem csatlakozott.

Hazájának pártpolitikai küzdelmeiben mint képviselő nem vett részt, pedig legnagyobb tehetségű tudományos ellenfele, Enrico *Ferri*, a pisai, később római jogtanár, 1894-től fogva, mint az olasz sociáldemokrata pártnak egyik vezérférfia, poli-

tikai téren is heves szerepet játszott. Mikor azonban *Brusát* Olaszország szenátorává nevezték ki, a szenátus bizottságaiban és plénumában minden igazságügyi törvényjavaslat tárgyalásánál szorgalmas és alapos tevékenységet fejtett ki.

Brusa nemcsak a büntetőjogban volt szabadelvű, hanem lelkesedett más, előtte ismeretlen nemzetek szabadságáért is és habár általában nem szeretett feltűnni vagy szerepelni, meggyőződéséhez való ragaszkodását mégis elég merész volt tettekkel is bizonyítani.

Righini di Sant' Albino idézett emlékbeszédében (6—7. l.) fel is említi, hogy midőn »1898-ban az orosz kormány elnyomta Finnország alkotmányát, Brusa minden habozás nélkül csatlakozott azokhoz a kiváló férfiakhoz, a kik mint Európa 12 nemzetének a tudomány, az irodalom és a művészetek terén szereplő képviselői, Szentpétervárra indultak a minden oroszok czárja elé abból a czélból, hogy az elnyomottak javára kivívják az eltiport szabadságot. A bizottságot a czár nem fogadta, azonban az Oroszországban bekövetkezett nagy politikai átalakulások bizonyítják, hogy ezek a kiváló férfiak helyesen ismerték fel a történeti pillanatot. Finnország később visszanyerte szabadságát és Oroszország is képviseleti alkotmányt kapott.«

2. Mint családapa, a társas élet embere és kartárs, *Brusa* a legszeretetreméltóbb egyéniségek egyike volt.

Nagyon boldog családi életet élt.

Buzgó és kiválóbb tanítványait úgy tekintette, mint tágabb, nagy családjának tagjait s viszont az ő ragaszkodásukat és érdeklődésüket rendkívüli mértékben tudta felkelteni.

A társas érintkezésben udvarias, figyelmes, kedélyes volt és olasz temperamentummal könnyen lelkesült; régibb ismerőseihez pedig hű ragaszkodással vonzódott.

Különösen jól érezte magát a nemzetközi börtönügyi kongresszusokon, a hol évtizedeken át annyi ismerőst és jó barátot szerzett s hol a két utóbbi alkalommal, mint a IV. szakosztály tárgyalásainak vezetője, konciliáns magatartásával a leghevesebb viták közt is egyetértő megállapodást tudott biztosítani.

A tudományos munkálkodás egén nem volt elsőrendű csillag; de egyike azoknak a hasznos kutatóknak, a kiknek munkája eléggé nem értékelhető, mert hangyaszorgalommal, egy

egész életen át, fáradhatatlanul dolgoznak és minden téren, a melyre őket a Gondviselés állította, kötelességeiknek legjobb meggyőződésük szerint, híven és mintaszerűen eleget tesznek.

Ezeket az érdemeket ismerte el az Akadémia, midőn őt 1906 márcziusban (ritka eset) *egyhangú szavazattal* külső tagjává választotta.

E választással mi magyarok egyúttal hálánkat fejeztük ki azért a külföldön ritkán található rokonérzésért, a melyet a torinói egyetemet hallgató, tehetséges, fiatal magyar jogászok iránt s a személyes érintkezésben, akár külföldön, akár hazai földön történt az, egész Magyarország és nemzeti törekvéseink irányában is mindenkor tanusított.

Brusa szerencsés volt abban, hogy életének utolsó éveiben az elismerésnek és rokonérzésnek több jelét észlelhette.

1906-ban nevezték ki Olaszország szenátorává.

A torinói olasz kir. tud. Akadémia (»Reale Accademia delle Scienze di Torino«) rendes és működő tagja, a nápolyi »Regia Società di Scienze e Lettere«, a »Regio Istituto Lombardo di Scienze e Lettere« lev. tagja és a sveiczi Jogászegylet tiszteletbeli tagja volt.

Kitüntetései közül Akadémiánk választása — a mint ezt többször hangoztatta — nagyon jól esett neki.

Tisztelet emlékének, a melyet a büntetőjogtudományok magyar munkásai is kegyelettel fognak mindenkoron megőrizni!

TARTALOMJEGYZÉK.

		Lap
Bevezetés		1
I.	Életrajzi vázlat	3
II.	Brusa munkásságának főirányai	3
III.	Irodalomtörténeti előzmények	5
IV.	Ellentétek az olasz klasszikus iskola jogtudósai és a positivisták közt	6
V.	Brusa vitája a positivistákkal	11
VI.	E tudományos küzdelmek eddigi eredményei	16
VII.	Brusa egyéb dolgozatai főleg az anyagi jog terén	22
VIII.	Az igazságügyi szervezet és a büntető perjog körébe vágó dolgozatok	24
IX.	Brusa részvétele a nemzetközi börtönügyi kongresszusokon	25
X.	Brusa Emil tudományos egyéniségének jellemzése	27

V. kötet.	VI.	Reichard Henrik Vilmos k. tagról. *Kanitz Ágost* lev. tagtól	—	kor.	40 fill.
	VII.	Boissier Péter Edmund k. tagról. Dr. *Haynald Lajos* t. tagtól	—	»	40 »
	VIII.	Greguss Ágost rendes tagról. *Bánóczi József* l. tagtól	—	»	40 »
	IX.	Grote Artur külső tagról. Dr. *Duka Tivadar* l. tagtól	—	»	20 »
	X.	Rózsay József t. tagról. Dr. *Batizfalvy Sámuel* l. tagtól ...	—	»	40 »
VI. kötet.	I.	Petzval Ottó r. tagról. *Kondor Gusztáv* l. tagtól	—	»	20 »
	II.	Ökröss Bálint lev. tagról. *Tóth Lőrincz* r. tagtól	—	»	40 »
	III.	Hunfalvy János r. tagról. *Keleti Károly* r. tagtól	—	»	60 »
	IV.	Tóth Ágoston lev. tagról. *Hollán Ernő* t. tagtól	—	»	40 »
	V.	Oppolzer Tivadar külső tagról. *Konkoly Miklós* tiszt. tagtól	—	»	30 »
	VI.	Paúr Iván lev. tagról. *Hampel József* l. tagtól	—	»	50 »
	VII.	Pauer János l. tagról. Dr. *Czobor Béla* l. tagtól	1	»	20 »
	VIII.	Heer Oszvald külső tagról. *Klein Gyula* l. tagtól	—	»	80 »
	IX.	Balogh Kálmán r. tagról. *Hőgyes Endre* r. tagtól	1	»	20 »
	X.	Pott Frigyes Ágoston k. tagról. *Pecz Vilmos* l. tagtól ...	—	»	40 »
	XI.	Danielik János t. tagról. *Szvorényi József* t. tagtól	—	»	60 »
	XII.	Apáthy István r. tagról. *Matlekovics Sándor* l. tagtól	—	»	60 »
	XIII.	Rómer F. Flóris r. tagról. *Hampel J.* l. tagtól	1	»	20 »
	XIV.	Zsigmondy Vilmos l. tagról. *Péch Antal* l. tagtól	—	»	50 »
	XV.	Rónay János Jáczint r. tagról. *Pőr Antal* l. tagtól	—	»	60 »
VII. kötet.	I.	Pesty Frigyes r. tagról. *Ortvay Tivadar* l. tagtól	—	»	80 »
	II.	Gorové István t. tagról. *György Endre* l. tagtól	—	»	40 »
	III.	Beöthy Leó l. tagról. *György Endre* l. tagtól	—	»	40 »
	IV.	Jendrássik Jenő r. tagról. *Klug Nándor* l. tagtól	—	»	60 »
	V.	Rádzsa Rádzsendralála Mitra k. t.-ról. *Duka Tivadar* l. tagtól	—	»	80 »
	VI.	Kacskovics Lajos l. tagról. *Nagy Iván* r. tagtól	—	»	20 »
	VII.	Ballagi Mór r. tagról. *Imre Sándor* r. tagtól	1	»	— »
	VIII.	Lenhossék József r. tagról. *Mihalkovics Géza* r. tagtól ...	—	»	90 »
	IX.	Haán Lajos l. tagról. *Zsilinszky Mihály* l. tagtól	—	»	60 »
	X.	Keleti Károly r. tagról. *Jekelfalussy József* l. tagtól	—	»	60 »
VIII. kötet.	I.	Szücs István lev. tagról. *Ballagi Géza* l. tagtól	—	»	60 »
	II.	Renan mint orientalista. *Goldziher Ignácz* r. tagtól	2	»	— »
	III.	Pančić József külső tagról. *Kanitz Ágost* l. tagtól	—	»	80 »
	IV.	Báró Kemény Gábor t. tagról. *György Endre* l. tagtól ...	—	»	60 »
	V.	Wenzel Gusztáv r. tagról. *Vécsey Tamás* r. tagtól	1	»	50 »
	VI.	Sir Richard Owen k. tagról. *Margó Tivadar* t. tagtól	1	»	— »
	VII.	Vajkay Károly l. tagról. *Tóth Lőrincz* r. tagtól	—	»	60 »
	VIII.	Grünwald Béla l. tagról. *Láng Lajos* r. tagtól	—	»	60 »
	IX.	Deák Farkas r. tagról. Báró *Radvánszky Béla* t. tagtól ...	—	»	30 »
	X.	Szabó Károly r. tagról. *Szilágyi Sándor* r. tagtól	—	»	30 »
	XI.	Markusovszky Lajos t. tagról. *Hőgyes Endre* r. tagtól	—	»	60 »
	XII.	Roscher Vilmos k. tagról. *Kautz Gyula* r. tagtól	1	»	50 »
IX. kötet.	I.	Cantù Caesar k. tagról. *Óváry Lipót* l. tagtól	—	»	60 »
	II.	Dankó József lev. tagról. *Pór Antal* r. tagtól	—	»	60 »
	III.	Nagy Imre r. tagról. *Fejérpataky László* r. tagtól	—	»	50 »
	IV.	Ludwig K. F. V. k. tagról. *Klug Nándor* r. tagtól	—	»	60 »
	V.	Kronecker Lipót k. tagról. *Rados Gusztáv* l. tagtól	—	»	30 »
	VI.	Margó Tivadar t. tagról. *Entz Géza* r. tagtól	—	»	60 »
	VII.	Gneist Rudolf k. tagról. *Concha Győző* l. tagtól	—	»	80 »
	VIII.	Du Bois-Reymond E. k. tagról. *Thanhoffer L.* r. tagtól ...	—	»	60 »
	IX.	Xántus János l. tagról. *Mocsáry Sándor* l. tagtól	—	»	60 »
	X.	Hazslinszky Frigyes r. tagról. *Mágócsy-Dietz S.* l. tagtól ...	—	»	80 »
	XI.	Finály Henrik l. tagról. *Márki Sándor* l. tagtól	1	»	20 »
	XII.	Török József és Antal Géza tagokról. *Hőgyes Endre* r. tagtól	—	»	60 »

X. kötet.	I. Spencer Wells k. tagról. *Duka Tivadar* l. tagtól	— kor.	30	fill.
	II. Szathmáry György l. tagról. *Zsilinszky Mihály* r. tagtól	— »	60	»
	III. Gladstone W. E. k. tagról. *György Endre* l. tagtól	— »	60	»
	IV. Ábel Jenő l. tagról. *Hegedüs István* l. tagtól	— »	60	»
	V. Horvát Boldizsár t. tagról. *Tóth Lőrincz* r. tagtól	1 »	—	»
	VI. Nagy Iván r. tagról. *Márki Sándor* l. tagtól	— »	40	»
	VII. Mihalkovics Géza r. tagról. *Thanhoffer Lajos* r. tagtól	— »	50	»
	VIII. Pasteur Lajos k. tagról. *Hőgyes Endre* r. tagtól	1 »	—	»
	IX. Capasso Bertalan k. tagról. *Óváry Lipót* l. tagtól	— »	30	»
	X. Jurányi Lajos r. tagról. *Mágócsy-Dietz Sándor* l. tagtól	1 »	—	»
	XI. Bunsen Róbert k. tagról. *Than Károly* r. tagtól	1 »	—	»
	XII. Gr. Andrássy Manó l. tagról. *Br. Radvánszky Béla* t. tagtól	— »	30	»
XI. kötet.	I. Domanovszky Endre l. tagról. *Alexander Bernát* l. tagtól	— »	30	»
	II. Hauer Ferencz k. tagról. *Böckh János* l. tagtól	1 »	20	»
	III. Télfy Iván l. tagról. *Pecz Vilmos* l. tagtól	— »	80	»
	IV. Szilágyi Sándor r. tagról. *Fraknói Vilmos* r. tagtól	2 »	—	»
	V. Laufenauer Károly l. tagról. *Kétly Károly* l. tagtól	— »	30	»
	VI. Arneth Alfréd k. tagról. *Károlyi Árpád* r. tagtól	— »	40	»
	VII. Hollósy Jusztinián l. tagról *Fehér Ipoly* t. tagtól	— »	40	»
	VIII. Jekelfalussy József r. tagról. *Vargha Gyula* l. tagtól	— »	40	»
	IX. Fodor József r. tagról. *Hőgyes Endre* r. tagtól	— »	20	»
	X. Horvát Árpád l. tagról. *Károlyi Árpád* r. tagtól	— »	40	»
	XI. Halász Ignácz l. tagról. *Szilasi Móricz* l. tagtól	— »	40	»
	XII. Tóth Lőrincz r. tagról, *Vécsey Tamás* r. tagtól	1 »	—	»
XII. kötet.	I. Taine Hippolyt k. tagról. *Alexander Bernát* l. tagtól	— »	60	»
	II. Heller Ágost r. tagról. *Fröhlich Izidor* r. tagtól	— »	60	»
	III. Kerékgyártó Árpád l. tagról. *Békefi Remig* l. tagtól	— »	60	»
	IV. Plósz Pál l. tagról. *Lengyel Béla* r. tagtól	— »	30	»
	V. Bethlenfalvi Balássy Ferencz l. tagról. *Szentkláray Jenő* l. tagtól	— »	80	»
	VI. Kondor Gusztáv l. tagról. *Kövesligethy Radó* l. tagtól	— »	60	»
	VII. Krones Ferencz k. tagról. *Wertheimer Ede* l. tagtól	— »	30	»
	VIII. Bertrand Sándor k. tagról. *Wosinsky Mór* l. tagtól	— »	30	»
	IX. Torma Károly r. tagról. *Téglás Gábor* l. tagtól	— »	60	»
	X. Czobor Béla r. tagról. *Békefi Remig* l. tagtól	— »	80	»
	XI. Ráth Zoltán l. tagról. *Vargha Gyula* l. tagtól	— »	60	»
	XII. Szigeti József l. tagról. *Berczik Árpád* l. tagtól	— »	45	»
XIII. kötet.	I. Mátyás Flórián r. tagról. *Békefi Remig* l. tagtól	— »	40	»
	II. Pulszky Ágost l. tagról. *Concha Győző* r. tagtól	— »	80	»
	III. Staub Móricz l. tagról. *Mágócsy-Dietz S.* l. tagtól	— »	80	»
	IV. Gróf Kuun Géza tiszt. és ig. tagról. *Goldziher I.* r. tagtól.	— »	60	»
	V. Br. Radvánszky Béla t. és ig. tagról. *Zsilinszky M.* r. tagtól.	— »	60	»
	VI. Fayer László lev. tagról. *Balogh Jenő* lev. tagtól	1 »	—	»
	VII. Hoffmann Pál r. tagról. *Vécsey Tamás* r. tagtól	— »	30	»
	VIII. Wosinsky Mór l. tagról. *Ortvay Tivadar* r. tagtól	1 »	—	»
	IX. Reclus Elisée k. tagról. *Lóczy Lajos* r. tagtól	— »	80	»
	X. Csaplár Benedek l. tagról. *Ortvay Tivadar* r. tagtól	1 »	20	»
	XI. Schmidt Sándor l. tagról. *Schafarzik Ferencz* l. tagtól	— »	60	»
	XII. Hegedüs Sándor r. tagról. *Nagy Ferencz* r. tagtól	— »	80	»
XIV. kötet.	I. Bubics Zsigmond t. tagról. *Ortvay Tivadar* r. tagtól	1 »	20	»
	II. Sir William Thomson, lord Kelvin l. tagról. *Fröhlich Izidor* r. tagtól	1 »	—	»
	III. Falk Miksa l. tagról *Gaal Jenő* r. tagtól	— »	40	»
	IV. Vadnai Károly r. tagról. *Berczik Árpád* r. tagtól	— »	40	»
	V. Széchy Károly l. tagról *Dézsi Lajos* l. tagtól	— »	60	»
	VI. Boissier Gaston k. tagról *Csengeri János* l. tagtól	— »	60	»

Budapest, 1909. Az Athenaeum r.-társulat könyvnyomdája.